

UNIVERSITATEA DIN ORADEA
CENTRUL DE CERCETARE A ISTORIEI EVREILOR
„EVA HEYMAN”

ANTONIO FAUR

**GHETOUL DIN
ORADEA (1944)**
O SCURTĂ ISTORIE

Editura Mega ♦ Cluj-Napoca ♦ 2022

Proiect realizat cu sprijinul Municipiului Oradea
și al Consiliului Local Oradea.

Conținutul acestui proiect nu reflectă neapărat poziția Municipiului
Oradea și nu implică nicio responsabilitate din partea acesteia.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

FAUR, ANTONIO

Ghetoul din Oradea (1944) : o scurtă istorie / Antonio Faur. - Cluj-Napoca:

Mega, 2022

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-020-490-9

94

Tehnoredactare: Ioan Dorel Radu

Editura Mega | www.edituramega.ro

e-mail: mega@edituramega.ro

Cuprins

INTRODUCERE (DESPRE HOLOCAUST ȘI MEMORIE)	7
I. CONȚINUT ȘI DEFINIȚII ALE TERMENULUI GHETOU	13
II. CONTEXTUL ISTORIC AL ORGANIZĂRII GHETOURILOR DIN TRANSILVANIA DE NORD	27
III. GHETOUL CENTRAL DIN ORADEA (MAI-IUNIE 1944)	39
III.1. Deciziile de înființare și organizarea internă	39
III.2. Un spațiu al violenței și terorii practicate, în anul 1944, asupra locuitorilor evrei: ghetoul cel mare din Oradea	51
III.3. Încercările de evadare și salvare a evreilor din ghetoul orădean	73
III.4. „Nu am putut rămâne impasibili în fața suferințelor pricinuite de acțiuni care batjocoreau demnitatea omenească”	84
III.5. O investigație cu rezultate surprinzătoare	111
III.6. Raportul transmis de dr. Mihai Marina Crucii Roșii Internaționale de la Geneva, în care informează despre soarta tragică a evreilor din ghetourile nord-transilvănene	117
III.7. Deportarea	125
III.8. Întoarcerea acasă și numărul supraviețuitorilor orădeni	144
III.9. Responsabilii politici și administrativi centrali ai aplicării „Soluției finale” în Transilvania de Nord	151
III.10. Principalii responsabili administrativi din Oradea pentru aplicarea „Soluției finale” (aprilie-iunie 1944)	164

III.11. O perspectivă comparativă asupra jurnalelor Annei Frank și al Evei Heyman	193
IV. MODALITĂȚI DE CONSERVARE A MEMORIEI EVREILOR GHETOIZAȚI ȘI DEPORTĂȚI DIN ORADEA	204
V. ANEXE DOCUMENTARE	217
V.1. Regulament de lagăr (în ghetou) emis la 10 mai 1944	217
V.2. Fragmente din Jurnalul Evei Heyman (1944)	226
V.3. Lista cu unii evrei (identificați) care s-au sinucis sau au murit în ghetoul din Oradea, din cauza torturilor la care au fost supuși	242
V.4. Cum a murit medicul Osváth René	244
V.5. Lista celor condamnați pentru participarea la actele de teroare din ghetoul central din Oradea (1944)	249
V.6. Lagărele și ghetourile evreiești din Transilvania de Nord (1944)	252
V.7. Lista ilustrațiilor	253
VI. BIBLIOGRAFIE	275
VII. SUMMARY	286
THE GHETTO FROM ORADEA (1944). A SHORT HISTORY	286
VIII. INDICE DE NUME ȘI LOCALITĂȚI	297

INTRODUCERE

(DESPRE HOLOCAUST ȘI MEMORIE)

Progresul general al umanității în secolul al XX-lea a avut, ca întotdeauna, reversul său întunecat, datorat episoadelor sale tragice, între care *Shoah*-ul (Holocaustul), cu scopul său final, distrugerea evreimii europene.

Se poate afirma despre secolul trecut că a rămas în istoria umanității nu numai prin uluitoarele cuceriri ale științei, prin progresul tehnologic și cultural, ci și prin fenomenul totalitarismului (de dreapta și stânga), prin cele două războaie mondiale, cu atrocitățile lor particulare, datorate fanatismelor ideologice, reprezentate de nazism și comunism. S-a produs atunci o adevărată catastrofă, după cum remarca Alain Besançon, o „(...) remarcabilă amploare a masacrării oamenilor de către alți oameni, care a fost posibilă doar prin preluarea puterii de

către comunismul de tip leninist și de către nazismul de tip hitlerist”¹.

O distincție majoră între cele două totalitarisme, nazist și comunist, a fost rasismul. În timp ce comunismul considera „ura de clasă” factor determinant, motor al evoluției societății, nazismul promova „ura de rasă” și superioritatea arienilor (supraoamenii), ceea ce le conferea drept de viață și de moarte asupra popoarelor inferioare. În esență, teoria rasială afirma, ca pe o certitudine științifică, superioritatea rasială a unor popoare față de celelalte. Adepții acestei teorii pretins științifice credeau într-o ierarhizare a popoarelor, în superioare și inferioare, în funcție de apartenența lor la o rasă sau alta și de familia de națiuni din care popoarele fac parte.

Naziștii, autointitulați „popor de stăpâni” (Herrenvolk), își arogau, pe baza unei false superiorități, dreptul de a stăpâni o mare parte a lumii (la modul concret, Europa până la Urali), „spațiul vital” (Lebensraum), pe care plănuiau să-l transforme, prin teroare și violență, după imaginea lor, subjugând sau eliminând celalalte popoare, considerate inferioare, care puteau fi tolerate, numai pentru a munci spre folosul arienilor.

Cel mai mare grup de popoare europene, slavii, aveau – din acest punct de vedere – doar o singură variantă de supraviețuire: sclavizarea, în scopul folosirii lor până la anihilare și înlocuirea lor treptată cu coloniștii germani, care urmau să ocupe spațiul vital de la răsărit.

La baza unei piramidei rasiale – în vârful căreia se aflau arienii – se situau inamicii ireductibili ai naziștilor, evreii, considerați suboameni (Untermensch), asemănați cu un virus care trebuia distrus. Singurii acceptați egali ai

¹ Alain Besançon, *Nenorocirea secolului. Despre comunism, nazism și unicitatea Șoah-ului*, Editura Humanitas, București, 1999, p. 7.

germanilor erau nordicii, cu anumite caracteristici fizice (înalți, blonzi, ochi albaștri etc.), urmași de popoarele latine, slave, țigani, populații negroide și evreii.

Împotriva inamicului principal, naștii au dus un război separat în interiorul războiului mondial, care a atins climaxul prin adoptarea și aplicarea așa-zisei „Soluții finale” (Endlösung), discutată la începutul anului 1942 (în ianuarie, la conferința de la Wannsee) și aplicată în ceilalți ani ai celui de-Al Doilea Război Mondial.

În 1944, când Războiul Mondial intrase în faza sa finală, cu deznodământ evident nefavorabil Axei, varianta victoriei fiind complet exclusă, naștii și aliații lor și-au intensificat eforturile pentru distrugerea totală a evreimii europene. Au considerat, probabil, că acesta era singurul război pe care-l mai puteau câștiga.

În contextul înaintării victorioase a armatelor sovietice pe frontul de Est, s-au intensificat eforturile Germaniei de ghetozare, deportare în lagărele de muncă și exterminare a evreilor din Europa răsăriteană, de teama că aceștia ar fi putut scăpa cu viață, prin eliberarea teritoriilor răsăritene de către sovietici. Astfel, evreii din estul european, în cazul nostru cei din Ungaria, au fost prinși, în primăvara lui 1944, într-o capcană mortală, din care foarte puțini au mai scăpat cu viață.

În Ungaria, după ocuparea sa, la 19 martie 1944 de către Wehrmacht, s-a declanșat o adevărată avalanșă de măsuri antisemite mult mai drastice decât cele anterioare, care au dus la ghetozarea, deportarea și lichidarea a 437.000 de evrei în lagărul de la Auschwitz-Birkenau. Dintre aceștia, peste 131.000 erau originari din spațiul Transilvaniei de Nord, deci și evreii din Oradea, din nordul comitatului Bihor și din unele localități care se află pe teritoriul de azi al Ungariei, și care atunci făceau parte din acest comitat.

Astăzi, la peste șapte decenii și jumătate de la ghetoizarea și deportarea evreilor din Transilvania de Nord, aducerea în atenția pasionaților de istorie a unei problematice de cea mai mare importanță – cea a tragediei evreimii din Transilvania de Nord și, în special, a celei bihorene, ca parte a celei europene – răspunde unei necesități științifice reale, și nu numai.

Obligația aceasta decurge și dintr-o tristă, dar obiectivă constatare: în zilele noastre, mulți tineri (elevi și studenți) nu știu aproape nimic sau foarte puțin despre existența și contribuția evreilor la istoria și modernizarea orașului Oradea și a județului Bihor. Pe de altă parte, în orașul de pe Criș, există și funcționează și azi o comunitate evreiască locală importantă – dacă o raportăm la numărul evreilor din România de azi – a doua ca mărime, după cea din București.

Pentru locuitorii orașului Oradea, păstrarea vie a amintirii martirilor evrei orădeni și bihoreni este, în primul rând, o datorie de conștiință, ca și transmiterea generațiilor viitoare a cunoștințelor privitoare la existența și realizările comunității evreiești locale, ca parte a istoriei orașului și a județului, în dezvoltarea cărora ei, evreii, au jucat un rol semnificativ. De la arhitectura de cult (încă se mai păstrează șapte sinagogi în Oradea, din cele 22 sau mai multe după unii, câte existau în secolele XVIII–XIX), la palate impunătoare și case cu arhitectură stil secesion (art nouveau), orașul păstrează memoria lor încastrată, la vedere, în piatră și cărămidă. Și de aceea publicul larg, cetățenii Oradiei, au nu numai dreptul, dar și datoria de a ști ce s-a întâmplat în trecutul nu prea îndepărtat al orașului, cu înaintași de-ai lor, în anii celui de-Al Doilea Război Mondial.

Un alt aspect, care nu poate fi trecut cu vederea, este acela că supraviețuitorii Shoa-hului (termenul ebraic, vali-

dat de Knesset, pentru Holocaust) aproape că au dispărut dintre noi, fără ca toți să fi depus mărturii înregistrate sau scrise în fața istoriei, deci este imperios necesar să ne oprim asupra istoriei evreilor din Oradea, pentru a o cunoaște cât mai temeinic.

Istoriografia în limba română cu privire la istoria evreilor și Holocaustul în Bihorul de nord (jurnalele, memorialistica sau surse interpretative), cu cei 30.000 de evrei bihoreni, ghetoizați în Oradea și deportați în lagărele morții de la Auschwitz și Birkenau, înregistrează încă lacune, devenind obligatorie aprofundarea cercetărilor și traducerilor unor lucrări. Cei care investighează realitățile istorice au obligația morală de a evoca, cu fiecare ocazie, experiențele tragice trăite de locuitorii evrei ai municipiului Oradea.

Se cuvine să ne amintim de victimele nevinovate, cu deosebire în momentele comemorative, să reflectăm, cu luciditate, asupra faptului că asemenea tragedii nu mai e voie să se repete niciunde și niciodată, în nicio altă formă. Această carte are, pe lângă componenta științifică, un rol educațional: acela de a face cunoscute realitățile tragice din istoria orașului nostru, tocmai pentru a se încerca să se evite ca generația actuală, și cele care vor veni după ei, să repete greșelile trecutului. Avem convingerea fermă că „vaccinul” cel mai eficient împotriva „virusului” urii, indiferent de ce fel (rasială, etnică, religioasă etc.), este cunoașterea adevărată a celuilalt, adică crearea anticorpilor necesari combaterii unui virus care încă bântuie lumea.

Este vorba, în primul rând, de un efort individual – pentru că, până la urmă, fiecare om are datoria de a se autoinstrui -, dar și de unul care revine statului (care poate și trebuie să folosească instituțiile sale educaționale); și, desigur, cel mai important rol este al familiei, prima și cea mai la îndemână școală a unui viitor cetățean. Dacă acțiunile lor

converg spre acest scop, atunci șansele de a nu se mai repeta, în vreo formă, o asemenea tragedie vor fi din ce în ce mai mari și riscul va fi, până la urmă, înlăturat.